

Ελένη Σαραντίτη

Ο ΚΑΒΟΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ

Μυθιστόρημα

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Σειρά: Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία
Πεζογραφία – 525

Ελένη Σαραντίτη, *Ο Κάβος του Αγίου Αγγέλου*

Υπεύθυνη έκδοσης: Σταύρη Ιωαννίδου

Διορθώσεις: Αρετή Μπουκάλια

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)

και Ελένη Σαραντίτη, Αθήνα, 2022

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1999

Νέα έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022

Κ.Ε.Τ. Δ941 Κ.Ε.Π. 404/22

ISBN 978-960-16-9942-4

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ, ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Αυγουστιάτικο πρωινό, Νεάπολις, 1902

ΟΛΕΣ ΕΚΕΙΝΕΣ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ισχυρίζονταν ότι τόσο ζεστό και πνιγηρό καλοκαίρι είχαν χρόνια να θυμηθούν, ακόμα και οι γεροντότεροι, μάλιστα μερικοί είχαν αρχίσει να φοβούνται ότι η αφύσικη αυτή ζέστη ίσως προμήνυε σεισμό. Δεν θα ήταν άλλωστε ο πρώτος που θα έπληττε την περιοχή, έλεγαν όσοι γνώριζαν και, τις νύχτες που επιχειρούσαν να δροσιστούν στις αυλές ή στα σταυροδρόμια, συνεχώς αναφέρονταν σε αρχαίες, μεγάλης εκτάσεως δονήσεις, όπως για παράδειγμα εκείνη που προήλθε από την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης, που κατάστρεψε και τα δικά τους τα μέρη και καταβύθισε την πόλη στο Παυλοπέτρι, λίγο έξω από την Ελαφόνησο, πόλη που άκμασε επί αιώνες, κτισμένη βάσει οικιστικού σχεδίου, μολονότι προϊστορική, λείψανα της οποίας, δρόμους, τείχη, ιερά, μέχρι και ίχνη από τροχούς, μπορείς να διακρίνεις σκύβοντας στα νερά, αίθριο καλοκαιρινό πρωινό. Ακόμα και σήμερα. Αρκεί να περιμένεις ν' απομακρυνθούν τα ταχύπλοα, να ησυχάσει η θάλασσα. Ή πάλι εκείνος ο κατοπινός σεισμός που έπληξε αποκλειστικά και μόνο τη γη των Λακεδαιμονίων, όπου σχίστηκαν και τινάχτηκαν ως τα μεσοούρανα κορυφές του Ταυγέτου, θάβοντας περίπου είκοσι χιλιάδες Λάκωνες, ερειπώνοντας όλα τα σπίτια πλην τεσσάρων ή πέντε, και όπου ανάμεσα στους ελάχιστους

διασωθέντες ήταν καμιά δεκαριά νέοι που γυμνάζονταν. Αυτοί, πάνω που έκαναν τις ασκήσεις τους αλειμμένοι με λάδι, είδαν να περνά έξω από το γυμναστήριο, τρέχοντας θορυβημένος, ένας λαγός και έσπευσαν ξοπίσω του εγκαταλείποντας τον στεγασμένο χώρο και όρμησαν προς τ' ανοιχτά της κοιλάδας και γλίτωσαν. Ήταν οι μόνοι διασωθέντες έφηβοι αφότου η οργή του θεού ξέσπασε επί της κεφαλής των Σπαρτιατών, όταν, οι ανίεροι, ετόλμησαν να σύρουν έξω με τη βία και να κατασφάξουν τους καταδικασμένους στην πιο σκληρή δουλεία είλωτες, οι οποίοι είχαν καταφύγει ικέτες στο ιερό του Ασφαλείου Ποσειδώνος στο Ταίναρο, γεγονός που δεν άργησε να γίνει πανελληνίως γνωστό ως «το από Ταϊνάρου άγος».

Αλλά σεισμοί τόσο καταστροφικοί είχαν επανειλημμένως ρημάξει την περιοχή, έλεγαν οι ηλικιωμένοι, και μήπως η ζέστη εκείνης της χρονιάς ήταν κακοσημαδιά και ο Θεός να βάλει το χέρι Του, όμως με τα μελτέμια του Αυγούστου δρόσισε. Και μετά μπήκε ένας Σεπτέμβρης ανακουφιστικός, όλο φρεσκάδα, και οι φόβοι διασκεδάστηκαν, λησμονήθηκαν.

Εκείνο που άργησε να λησμονηθεί ήταν ο τοκετός της Ευγενίας, πέρα στον Αυλόσπηλο, στην άμμο, ακριβώς δίπλα στο κύμα, εκεί όπου είχε πάει απ' το ξημέρωμα ζαλωμένη σφυρίδια και κιλίμια, μπαντανίες και κουρελούδες για πλύση. Μεσημέριαζε και η ζέστη ήταν εφιαλτική, ακόμα και μέσα στη θάλασσα, που ανάπνεε σαν να 'χε σαράντα πυρετό, και η κοπέλα, κατεβάζοντας απρόθυμα τον κόπανο, έπλενε και ίδρωνε και δυσφορούσε. Έγκυος, στον μήνα της, αλλά έσφιγγε τα χείλη που είχαν μια γεύση χολής, γιατί έπρεπε να τελειώνει με την υποχρέωση, να πληρωθεί κιόλας, θα παρουσιάζονταν ανάγκες με την άφιξη του μωρού, κι έσκυβε και ξέπλενε τα βαριά κομμάτια στο θαλασσινό νερό, που, ως γνωστόν, ζωηρεύει τα χρώματα, και, όπως έγερνε, αισθάν-

θηκε έναν αφόρητο πόνο στη μέση, σαν να της έκοβαν το σώμα στα δυο με χασαπομάχαιρο, και «Αχ!» αναστέναξε. Κι ευθύς κατάλαβε νερά χλιαρά να κυλούν ανάμεσα στους μηρούς της, τα οποία κατηφόρισαν κι έσμιξαν με τη θάλασσα, και «Αχ!» ξανάκανε και σύρθηκε έξω στην άμμο, και αφού προφύλαξε στα στεγνά την ξένη κουρελού που ακόμα κρατούσε, και αφού εις μάτην έψαξε με το βλέμμα για κάποιον περαστικό, μια βοήθεια, ό,τι κι αν ήταν, αφέθηκε μες στην ταραχή, στον τρόμο και στην άμμο που έκαιγε, και μόνη, κάτω από έναν ουρανό υπόλευκο από την άπνοια, έφερε στον κόσμο το παιδί της, ένα υγιέστατο μελαχρινό αγοράκι.

Λίγο πριν την ώρα της αγωνίας ένας γλάρος μεγαλόσωμος, αρχοντικός, είχε εγκαταλείψει την επικράτειά του στον Κάβο Μαλιά και, ταξιδεύοντας με κοφτές, βιαστικές και ξαφνιασμένες κινήσεις, είχε προσγειωθεί αθόρυβα κοντά στην κοπέλα, την οποία και παρακολούθησε σε όλη τη διάρκεια της γέννας με διαπεραστική ματιά, βλέμμα που θαρρείς και τρυπούσε το σύμπαν. Ο γλάρος αυτός αργότερα έγινε η σκιά τους και ο πρώτος σύντροφος στα παιχνίδια του μικρούλη...

Μία φωτογραφία

ΚΑΙ ΣΤΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ακόμα τα μάτια του εκπέμπουν εκείνο το μυστηριώδες επίμονο φως. Αμυδρό μεν και ακαθορίστου χρώματος, λόγω παλαιότητας, αναγνωρίσιμο ωστόσο. Και προπαντός αισθητό. Στη στραπατσarisμένη και για πολλούς λόγους φθαρμένη φωτογραφία, δεν ξεχωρίζει το πράσινο χρώμα που αναδίνεται προς όλες τις κατευθύνσεις, πλην ο προσεκτικός παρατηρητής αμέσως καταλαβαίνει πως πλανάται κάτι το υπερβολικό γύρω από τα μάτια του αγοριού. Κάτι βίαιο μα γλυκό. Μολονότι πρόκειται για φωτογραφία ακριβώς ογδόντα οκτώ χρόνων. Το πλαίσισό της είναι από χαρτόνι καταφαγωμένο στις γωνίες, διάστικτο από κίτρινα στίγματα, η ίδια όμως διατηρεί ακόμα τη γυαλάδα της, αν όχι τα χρώματά της. Και ασφαλώς ποια χρώματά της, να, εκείνο το ξέθωρο καφέ, εκείνο το λεκιασμένο άσπρο και τις υπόνοιες από σύννεφα λευκά πίσω τους, σύννεφα ακίνητα, ζωγραφισμένα, όπως ζωγραφισμένα είναι και τα μπουκέτα από στάχυα, παπαρούνες και τριαντάφυλλα, δεμένα με πλατιές κορδέλες που κυματίζουν δεξιά κι αριστερά τους. Στο κέντρο, περίπου πάνω απ' τα κεφάλια τους, «Νεάπολις, Ενθύμιον 1911» γράφει με ωραία καλλιγραφικά, και κάτω δεξιά, στο περιθώριο, «Σταθάκης», το όνομα του μοναδικού φωτογράφου ολόκληρου του δήμου.

Ωραία φωτογραφία. Και τα τέσσερα πρόσωπα που εικονίζονται είναι νεαρά κι όμορφα, παραείναι όμορφα μάλιστα έτσι όπως βαστούν το κεφάλι καμαρωτό, με τεντωμένους τους λεπτούς λαιμούς, με προτεταμένο το σαγόκι και ορθάνοιχτα τα καθαρά μάτια, που δείχνουν ασκίαστα και ασκίτιστα ενώ δεν είναι. Πραγματικά ενδιαφέρουσα φωτογραφία. Τα φρέσκα λυγερά σώματα των τριών κοριτσιών μες στα χαλαρά υφάσματα, καρποί και τραχηλιές χαϊδεμένα από κορδέλες και δαντέλες, γιακαδάκια πλεγμένα στο βελόνι, περίτεχνα μικροσκοπικά κουμπιά, περιδέραια από χάντρες λευκές, λίγο θαμπές, στο μέγεθος του στραγαλιού, της μιας όμως το στήθος στολίζει υπέροχη καμέα που κρέμεται από το μέσο του κολιέ, μ' ένα απαστράπτον γυναικείο προφίλ, πρόσωπο λεπτό και πιγούνι ευγενικό και ελαφρώς ανασηκωμένο, γενικώς εντυπωσιακά περιδέραια, δεν αναφέρθηκε αν διέθεταν κι άλλο τίποτα, σκουλαρίκια, δαχτυλίδια ή βραχιόλια, μόνο τις χάντρες αυτές τις –κατά τα φαινόμενα– ιμιτασιόν, δηλωμένη η οικονομική στενότητας, όχι όμως επιδεικτική, αλλά τα μαλλιά είναι άφθονα και σκαλωτά, στο χρώμα μάλλον του λιναριού, ίσως και στην αφή του. Και των τριών κοριτσιών. Του αγοριού σκουρότερα. Και άγρια. Κοντοκομμένα βέβαια, και όρθια. Σαν πρόκες τ' ανάσκελα. Και τα ρουχαλάκια του είναι αδρότερα. Κάμποτ; Ντρίλι; Δεν ξεχωρίζει. Πάντως ριγέ και οπωσδήποτε φτηνό υλικό, γιατί στους αγκώνες και στα γόνατα είναι άγρια σακουλιασμένο. Σαν να έχει κοκαλώσει. Κάπως. Το μοναδικό στολίδι του παιδιού είναι ένα μαντιλάκι υπόλευκο, περασμένο στον λαιμό και δεμένο κόμπο εμπρός. Κατά τα άλλα το πρόσωπο του εννέα μόλις ετών αγοριού αντανακλά το μέστωμα και τη σταθερότητα ανδρός στην πλήρη άνθησή του. Και μια πιεσμένη μεν, ευδιάκριτη δε ευγένεια καταγωγής.

Θα περίττευε μάλλον να ρωτήσει κανείς γιατί τόση ωριμότητας του αγοριού το πρόσωπο, καθώς τότε τίποτα δεν φαινόταν ασυνήθιστο, παράλογο ή αδιανόητο, λες και τα πάντα ήταν έτσι από τη φύση τους, και ότι η φτώχεια και το παράπονο, η μοναξιά και το πένθος, η ανάγκη, οι αποχωρισμοί και τα ομαδικά γλέντια, οι τοκετοί και οι έρωτες, τα πανηγύρια, αυτά προπάντων, απλώς φύτρωναν στον τόπο τέλεσής τους. Και αναπτύσσονταν γιατί έτσι έπρεπε κι έτσι συνηθιζόταν. Μάλιστα παλαιότερα πολλά από αυτά τα χρέωναν στον αέρα που φυσούσε από τη θάλασσα. Συνήθως νότιος και πάντοτε σκουντουφλιάρης. Με τέτοιο καιρό, μια νύχτα κατατραγαμμένη, είχε προσαράξει ένα καράβι πορτογαλικό γεμίζοντας τη θάλασσα τόπια, και ως να 'ρθει το πρωί, η άμμος, τα βράχια, η παραλία ολόκληρη πλημμύρισε στο τόπι. Τόπια, τόπια, τόπια... Φούσκωσαν από τα τόπια οι τσέπες των παιδιών, οι ποδιές, τόπια κυλούσαν στους δρόμους, στις αυλές, στις απομακρυσμένες γειτονιές. Μόνο ότι δεν σηκώνονταν πολύ ψηλά και επιπλέον όλα είχαν το ίδιο χρώμα. Σκούρο γκρι, του ανθρακίτη. Έτσι τα βαρέθηκαν γρήγορα. Η ποσότης...

Άλλη πάλι φορά ο Γερασιμάκης, ο άνδρας της Ασημίνας από τον Βροντά, είχε βρει ένα σιδερένιο κουτί γεμάτο εργαλεία. Ήταν σκουριασμένα κι όπου είχε μπογιά φούσκωναν, αλλά ο Γεράσιμος τα περιποιήθηκε κι ήρθαν κι άστραψαν. Βέβαια δεν τα χρησιμοποίησε ποτέ. Τα τοποθέτησε στο ράφι με τα γυαλικά που προορίζονταν για την προίκα της Ουρανίας τους κι εκεί έμειναν και περίμεναν. Περίμεναν τους γάμους της Ουρανίας. Και η Ουρανία περίμενε. Και περίμενε. Ως να κουραστεί και να ξεντυθεί τις εμπριμέ ποπλίνες και τα πικεδένια μπλουζάκια, ως να κρύψει τα καφέ κοκάλινα χτενάκια, ως να μαζέψει τ' αφράτα στιλπνά μαλλιά σε κότσο μουντό και πατικωμένο κι ως να ξεπροβοδίσει τα όνει-

ρα, να τ' αφήσει, να τα λησμονήσει σαν να μην υπήρξαν, σαν να μην τ' άγγιξε ποτέ. Εκείνο όμως που δεν αποχωρίστηκε ήταν το σετ εργαλείων. Είχε, φαίνεται, γίνει μέρος της αχρησιμοποίητης προίκας και της εξίσου αχρησιμοποίητης αγκαλιάς που φύλαγε παθιασμένα και μυστικά μόνο για τον Ιωσήφ, που μπαρκάρισε μαγεροκαμαρότος το 1954 μ' ένα φορτηγό, ένα ωραίο, σχετικά νέο σκαρί, ιδιοκτησίας των αδελφών Μαδούρου, συμπατριωτών μας, και την παραμονή της αναχώρησής του είχε φέρει βόλτα την πόλη αποχαιρετώντας μικρούς μεγάλους κι έδινε φιλιά κι έσφιγγε χέρια και χάιδευε μαλλιά και πλάτες, μάλιστα λέγεται ότι στις μπούκλες της Ουρανίας τα δάχτυλά του σκάλωσαν για ασυνήθιστα πολλή ώρα και κατόπιν τα χέρια του δεν έλεγαν να ξεκολλήσουν από τα δικά της, σαν να το 'ξερε από τα πριν πως δεν θα ξαναγυρίσει. Και όντως, δεν ξαναγύρισε. Γύρισε όμως το καράβι χωρίς αυτόν. Και αρκετά από τα μέλη του πληρώματος που ήταν ντόπια, δικά μας παιδιά, και που τον πρώτο καιρό της επιστροφής τους κυκλοφορούσαν με καταμέλανα χέρια και γδαρμένα μάγουλα από την απόγνωση και τη μνησικακία της μάνας του Ιωσήφ, που δεν μπόρεσε ποτέ να παραδεχτεί ότι ο γιος της χάθηκε και δεν θα ξαναγυρίσει. Δεν συμφιλιώθηκε ποτέ με την αποτρόπαιη βέβαια ιδέα ότι ο Ιωσήφ εξαφανίστηκε σ' ένα στενό της Οσάκα, όταν έστριψε, λέει, στη γωνία που ήταν ανάμεσα στο μπαρ «Four Roses» και σ' ένα μαγαζί με σουβενίρ. Ελέχθη ότι, προτού στρίψει, είχε κουνήσει το χέρι του, «Έρχομαι», είχε πει, κάπως συρτά, φυσικά είχαν πει κάτι παραπάνω τα παιδιά, «Δυο λεπτά κι έρχομαι», ξανάκανε και κατευθύνθηκε προς το κατάστημα. Και απλώς δεν ξαναφάνηκε. Ήταν η ώρα οκτώ το βράδυ στην Οσάκα, μα δεν είχε σκοτεινιάσει. Τα φώτα...

Εδώ εκείνη την ώρα ήταν μεσημέρι. Λέγεται ότι εκείνο το μεσημέρι, ακριβώς στη μία, η μάνα του είχε αισθανθεί έναν

πόνος στην κοιλιά και είχε φέρει ξαφνιασμένη τα χέρια στο στήθος, μα κατάπие τη φωνή που πήγαινε να βγάλει γιατί της πέρασε αμέσως και πως η Ουρανία είχε πονέσει στα μάτια, που προς στιγμήν είχαν σκοτεινιασει. Εκείνη ξεφώνισε. Κι έπειτα αναστέναξε, «Αχ, αχ!» έκανε, μα δεν έφευγε εύκολα ο πόνος, κι όταν ησύχασε από αυτόν, της ήρθε μια ζάλη που μέχρι τ' απόγευμα είχε περάσει, έτσι οι γονείς της δεν ανησύχησαν κι ο πατέρας της, μόλις δρόσισε με την μπουκαδούρα, ξαναγύρισε κάτω στην παραλία. Εκείνη την ημέρα είχε βρει ένα αρχαίο αγγείο, ποιος ξέρει από ποιον – αρχαιοκάπηλο μάλλον – εγκαταλειμμένο, άθικτο σχεδόν. Με λαιμό κρινένιο, χερούλια πλαϊνά σαν μίσχους και μ' ένα άρωμα κανέλας ανάμεικτο με βιολέτα και φύκια, άρωμα δυο χιλιάδων χρόνων, τόσο υπολόγισαν τη μέχρι τότε ζωή του αγγείου. Εντέλει όλο και κάτι θα 'φερνε ο οξάερας. Κάτι σταλμένο από τη θάλασσα. Κάποτε κι έπαιρνε, αλλά αυτά που έπαιρνε ήταν πάντα ακριβότερα από τα δικά της δώρα.

Τον Βύρωνα τον έπαιρνε συχνά. Περισσότερο τον χαιρόταν εκείνη, η θάλασσα, παρά η οικογένειά του. Κι έφερνε το άρωμά της όποτε επέστρεφε, άρωμα ξένο, αφύ και τριχυμισμένο, είχε κατακάτσει διά παντός στα ρούχα του, στο μουστάκι και στις παλάμες του, ακόμα και στο φως των ματιών του, που διαχυνόταν μέχρι το κάλυμμα του καναπέ. Και μέχρι κάτω στην αποθηκούλα, όπου φώλιαζαν οι κλώσες, που μόλις καταλάβαιναν εκείνο το φορτσάτο πράσινο να μπαίνει από το παράθυρο με το δικτυωτό, πολυταξιδεμένο, αρωματισμένο από ανίδωτα δέντρα και άγνωστα ακρογιάλια, αναπουπούλιαζαν, αναταράζονταν και μέχρι το πρωί δεν ησύχαζαν. Αλλά κι ο σκύλος, αρσενικό, κυνηγάρικο, που τον είχαν βρει να περιφέρεται στα βράχια πίσω από το λιμάνι του Παλιόκαστρου πληγωμένο, σκελετωμένο, πεινασμένο και μο-

νόφθαλμο, και που από τα χάρδια και την καλοπέραση είχε γίνει μεγάλο αφεντικό, ακόμα κι αυτός, Νέστωρ τ' όνομά του, άρχιζε κάτι πηγαινέλα που δεν σταματούσαν και πότε γάβγιζε, πότε σταματούσε και επόπτευε, πότε ξάπλωνε με τα πελώρια κρεμαστά αυτιά του τελείως πεσμένα, σαν μαντιλάκια νωπά κι ασιδέρωτα, ακόμα και ο Νέστωρ, το 'βλεπες, αναστατώνοταν και εξάπτετο, και όσο του ήταν βολετό πλησίαζε και τριβόταν στα ρούχα των επισκεπτών μισοκλαίγοντας παραπονεμένα, δεν έρχονταν δα και συχνά ξένοι στο σπίτι, καμιά φορά τ' απογεύματα, κάποτε κάτι μελαγχολικά βράδια. Όταν έλειπε ο Βύρωνας, το σπίτι μαραινόταν, δεν άκουγε, δεν έβλεπε, σαν να πενθούσε, ακόμα και οι ένοικοι μιλούσαν σιγανά κι όλο στο αγνάντιο έτρεχαν ενώ δεν ήταν ο καιρός της επιστροφής, ή ακροάζονταν τη θάλασσα και τον αέρα λες και το καράβι του έπλεε σε τούτα εδώ τα γειτονικά νερά και τα εξέταζαν και τα παρακαλούσαν νοερά.

Στη φωτογραφία η πιο λυγερή κι η ομορφότερη, η κοπέλα με το κολιέ που από το κέντρο του κρέμεται η καμέα, ονομάζεται Ευγενία, και το αγόρι με το ευγενικό πρόσωπο, το κατασταλαγμένο βλέμμα και το ασπριδερό μαντιλάκι στον λαιμό είναι ο Βύρωνας.

Τρεις συν αμέτρητοι άλλοι απόντες...

Η ΕΥΓΕΝΙΑ στη φωτογραφία είναι κάτι παραπάνω από είκοσι έξι χρόνων, μα φαίνεται κορίτσι, κι ας έχει γεννήσει, κι ας έχει αναστήσει παιδί ολομόναχη και δίχως πόρους, δίχως καν μια δική της κάμαρη, κι ας μην υπολογιστεί εκείνο το στενόμακρο κτίσμα στο κληρονομημένο από τον πατέρα της αμπελάκι, πρώτον γιατί ήταν παμπάλαιο και σαραβαλιασμένο, δεύτερον γιατί ήταν απομακρυσμένο και τρίτον –και κυριότερο– γιατί εκεί μέσα ο πατέρας της, ο Βοίας, είχε βάλει τέρμα στη ζωή του. Βίαιο. Φουρκίστηκε, είπαν όλοι με δέος. Κρεμάστηκε, και σταυροκοπιούνται. Ο άνθρωπος έδεσε μια τριχιά από ένα καδρόνι της ημιτελούς και ουδέποτε αποτελειωμένης οροφής, μοιραία και αναμενόμενη κατάληξη μια και δεν εστάθη δυνατό να κουμαντάρει τον πόνο του από τον πνιγμό, στ' άγρια χειμωνιάτικα νερά του Κάβο Μαλιά, του μοναχογιού του Τασούλη, που μόλις την προηγούμενη είχε αφιχθεί από την Καλαμάτα, όπου δούλευε στα ονομαστά τότε παστέλια του Περικλή, και είχε επιθυμήσει μια βόλτα στο Πετονάκι με τη βάρκα τους τη «Βγενιώ», το υποκοριστικό της αδελφής του Ευγενίας, μα φύσαγε και «Μην ξανοιχτείς, τον νου σου», συμβούλεψε ο Βοίας, όχι αυστηρά, παρακαλεστικά, δεν αγρίευε ως άνθρωπος ούτε και στο πιο μεγάλο άδικο, ούτε και στη μεγαλύτερη παρεξήγηση, κατά-

πινε μόνο. Και ιδού τα αποτελέσματα. «Σε κάνα δυο ώρες θ' αρχίσει να φυσάει από Τσιρίγο μεριά, μην κάτσεις πολύ...» και μέσα του τον ξεμάτιαζε και συγχρόνως ανατρίχιαζε, τόσο ωραίος και μεγαλειώδης είχε γίνει ο Τασούλης του, κι η καρδιά του σαν του μικρού πουλιού ή σαν της πεταλούδας –τόσο αθώα– κι ήταν και το μόνο τους στήριγμα, μια και ο Βοίας είχε χηρέψει νωρίς, ότι είχε αρχίσει να πηλαλάει η Ευγενία τους.

Καλοκαίρι ήταν, Αύγουστος μήνας, κι η γυναίκα του η Αγγελική, από το Φαρακλό η καταγωγή της, τη μέρα εκείνη μπάλωνε και γενικώς συνέφερε τα ρούχα της οικογένειας. Κάτω από την κληματαριά και κοντά στα πόδια της στριφογύριζε η μικρούλα Ευγενία ή Βγενιώ ή Βγενικώ ή Βγενικούλα, ούτε τεσσάρων χρόνων δεν ήτανε, θήλαζε ακόμα, και δεν απομακρυνόταν από τη μάνα της στιγμή, παρά έπαιζε με τον γάτο τον Παναγιώτη, που μόνο στα δικά της χέρια ησύχαζε, γάτος πελώριος, με διαφορετικό χρώμα μάτια, ένα θαλασσί κι ένα κατάμαυρο, και διαφορετική συντροφιά σε κάθε γειτονιά. Α, μεγάλος γόης ο Παναγιώτης και αρκετά βίαιος, αν και στα χέρια της Βγενικούλας ημέρευε, λιώμα γινόταν, σιρόπι, κι εκείνο το πρωί έκαναν διάφορα παιχνίδια μ' έναν παραγαδόσπαγγο και πέρασε η ώρα και κάπως το μικρό παιδί αναζήτησε τη μάνα του, μάλλον πεινούσε και την πλησίασε, από κοντά της κι ο γάτος, και τη σκούνητσε, μα η μάνα είχε τα μάτια ανοιχτά και λίγο στραβωμένο το στόμα και δεν αποκρίθηκε ακόμα και όταν η Βγενικούλα τη σκούνητσε ξανά με όλη της τη δύναμη και πήρε να την ταρακουνάει μέχρι που το σώμα της γυναίκας έγειρε κι έπεσε άψυχο από το σκαμνάκι στο πατικωμένο χώμα, και τότε η μικρή άρχισε να τσιρίζει, να τσιρίζει, κι αφού δεν λάβαινε απόκριση, κι αφού η μάνα δεν ανασηκωνόταν, έβγαλε ουρλιαχτό μεγάλο, ως ν' αντιλαλήσει η γειτονιά και να μαζευτούν οι νοικοκυ-

ρές μα και αρκετό παιδομάνι, κι όλοι, μικροί μεγάλοι, έκαναν τον σταυρό τους κι εκραύγαζαν ώσπε ν' ακουστεί σ' όλα τα σπίτια πως η Αγγελική έφυγε, πως της ήρθε κόλπος, όπως είπαν μετά, στην πραγματικότητα η γυναίκα ήταν υπερτασική και δεν το ήξερε.

Κατακαλόκαιρο του 1889, με τον Τρικούπη ξανά πρωθυπουργό και τον θρύλο των τριών θωρηκτών «Υδρα», «Σπέτσαι», «Ψάρά» να έχει φθάσει και να έχει γίνει τραγούδι μέχρι κάτω, στην άκρη εκεί της Λακωνίας, από όπου είχαν αρχίσει να φεύγουν κομπανίες ολόκληρες, άλλες για την Αμερική και για το άγνωστο και άλλες για το Λαύριο και τη σιγουριά. Τα μεταλλεία δηλαδή. Μερικοί και για την Εύβοια, που την είχαν γνωρίσει ψαρεύοντας. Οι μετακινηθέντες στο Λαύριο και στην Εύβοια εγκαταστάθηκαν καλά και καλά νοικοκυρεύτηκαν, και αραιά και πού κατέβαιναν στη Νεάπολη ή στα γειτονικά χωριά. Οι άλλοι, οι περισσότεροι, χάθηκαν. Δεν ξαναγύρισαν. Ούτε καν τα παιδιά τους. Μονάχα κάτι φωτογραφίες έστελναν, πρόσωπα όλο πόζα και σφιγμένα κορμιά.

Μια και μοναδική φωτογραφία είχε και η Αγγελική στο τραπέζι της σάλας, κορνιζωμένη, δίπλα στο μπλε γυάλινο τασάκι και στο αιγινήτικο βάζο με τα –αναλόγως εποχής– λουλούδια, συγκροτημένος άνθρωπος και με καλαισθησία έμφυτη, μέχρι και την ώρα που έσβησε είχε μαλλί καλοχτενισμένο και κατακάθαρο το γιακαδάκι της, κι έτυχε να 'ναι ημέρα Παρασκευή, που ζύγιαζε και πλήρωνε ο Νικούλακας τα σύκα που παρελάμβανε με προορισμό τον Πειραιά, κι ο Βοίας δεν ήξερε τι να πρωτοκάνει, να κλάψει ή να ταΐσει τα μικρά, μα ευτυχώς. Οι γειτόνισσες. Κι οι εξαδέλφες, που βέβαια δεν έστερξαν και για πάντα, γι' αυτό και ο Τασούλης, ότι πήρε να γίνεται άντρας, μετακόμισε στην Καλαμάτα, όπου υπήρχαν ευκαιρίες για δουλειά και είχε και τη θάλασ-

σα να την κοιτάει, που την αγαπούσε τόσο, και βέβαια δεν ήταν και μακριά, αν και αυτό είναι εντελώς σχετικό, μια και υπήρχαν υποτυπώδη μεταφορικά μέσα και οι δρόμοι εκεί κάτω περίμεναν καρτερικά και συχνά εις μάτην τον οδοιπόρο να τους περπατήσει. Να τους αισθανθεί. Να τον αισθανθούν. Να νιώσει την κάψα ή την παγωνιά που τους συντροφεύει, ν' ακούσει τα πουλιά που τους ξεσηκώνουν, τ' άστρα που τους μαγεύουν τις νύχτες, τη μοναξιά του μεσημεριού, τη λασπουριά, τα πάντα.

Τα πάντα δοκίμασε ο Τασούλης πηγαίνοντας στη Μεσσηνία, και ιδιαίτερα γυρνώντας από την Καλαμάτα, φέρνοντας κι ένα μεταξωτό μοναστηρίσιο μαντίλι για την αδελφούλα του, αν και στη Νεάπολη υπήρχε τότε αναπτυγμένο μεταξουργείο χάρη στις πολλές μουριές που έπιαναν όλη την – απέραντη – παραλία, αλλά δεν πετύχαιναν τόσο τα χρώματα ούτε το φινίρισμα, και το παιδί είχε βάλει στο μάτι το μαντίλι που μέρες κρεμόταν μ' άλλα παρεμπερή στο «Γενικόν Εμπόριον, Α/φοί Καχριμάνη», πολύχρωμο, λεπτό σαν ιστός αράχνης, ζύγιαζε όσο μια πνοή αέρα, μα ακριβούτσικο, κι όλο γυρόφερνε την οδό Ταξιαρχών, όπου και το κατάστημα. Και όταν το απέκτησε, μόλις που πρόλαβε να της το προσφέρει, μες στη χαρά και την καλή αγάπη και μέσα στ' αγκαλιάσματα, που ήταν τα τελευταία. Γιατί την επόμενη μέρα μπήκε στη βάρκα και στη φούρκα του Κάβο Μαλιά. Και μετά δεν έμεινε πολύ ο Βοιάς, είχε ποτιστεί η αυλή του νοικιασμένου σπιτιού με τα δάκρυά του, είχαν θεριέψει οι κάλες και οι αρμπαρόριζες χάρη σ' αυτά κι είχαν αρχίσει ν' αναδίνουν ένα άρωμα ισχυρό μα παλιοκαιρίσιο, άρωμα σκοτεινό, που σε απόδιωχνε, σ' έκανε να φεύγεις μακριά, έτσι όπως έφυγε κι εκείνος. Που τράβηξε για το αμπελάκι το πατρογονικό και αγαπημένο, γύρω γύρω αθάνατοι και στο μέσο δυο συκιές με αρμαθερά, μια στέρνα και το μακρόστενο κτίσμα,

κι εκεί παρέδωσε. Και μήτε την έφηβη Βγενικούλα σκέφτηκε ή, και να τη σκέφτηκε, δεν τη λογάριασε και πολύ, τόσο τον είχε κυριέψει η θλίψη, μήτε άλλον κανέναν λογάριασε, άλλωστε εκτός της Ευγενίας δεν άφηγε στενούς συγγενείς να τους κακοκαρδίσει.

Έτσι έγινε και η Ευγενία μπήκε από τόσο νωρίς στη βιοπάλη. Όταν οι συνομήλικές της λούζονταν κι ομόρφαιναν, έπλεκαν λευκές κουρτίνες και κουβέρτες, κεντούσαν μαργαρίτες σε τραχηλιές, μανσέτες και πετσετάκια, ανακάτευαν στον αργαλειό χρώματα και κλωστές απαραίτητως κάθε απομείσημερο, ώρα που μάκραιναν οι σκιές, εξασθενούσαν οι φωνές των παιδιών κι ο αντίλαλος της θάλασσας χτυπούσε επάνω στα πορτοπαράθυρα φουσκώνοντας την καρδιά. Ή, όπως συνέβαινε κάθε πρωί, απαραίτητως πάλι, μάθαιναν πώς κουμαντάρεται το σπίτι και γιατί δεν κουμαντάρεται ο άνδρας, πώς γεννιούνται τα μωρά των αλόγων και πώς των γάτων και τι προηγείται της γέννησης των ανθρώπων, πώς αλλάζουν τα χέρια και τα μάτια των αγοριών και πώς το περπάτημά τους. Και πώς να μαντάρουν από μανίκια μέχρι γιακάδες και τα σημεία εμπρός στο στήθος που φθείρονται ευκολότερα, πώς να ταιριάζουν μπαλώματα, πώς να κάνουν για να φθάσει, ακόμα και να περισσέψει, το μετρημένο φαγητό, πώς να ξεματιάζουν, πώς πηγαίνει ο σκοπός της «Κωσταντινιάς» και πού σκιρτούν τα λόγια της «Λυγερής», πώς φουσκώνει το προζύμι και πώς μοσκοβολά το στενό όταν καίει ο φούρνος, πώς αγαπάς και πονάς, πώς δεν αγαπάς και λυπάσαι, αυτά κι άλλα ακόμα μάθαιναν οι συνομήλικες της Ευγενίας, πράγματα που η ίδια δεν καλόμαθε τότε, γιατί κανείς δεν της τα δίδαξε. Αντ' αυτών ερχόταν πρώτη στο μάζεμα της ελιάς, στο φύτεμα του κοκκαριού, κι ήταν στο άσπρισμα της πρόσοψης των σπιτιών πιο επιδέξια και από

τον μοναδικό επαγγελματία του είδους, ένα ξενόφερτο κοντό ανθρωπάκι, δειλό και λάτρη του ποτού, τον γνωστό ως «Μαντιλάκια», καθώς από την κωλότσεπή του κρεμόταν αιωνίως ένα μαντίλι, πάντα το ίδιο, άσπρο με μεγάλα θαλασσιά τετράγωνα και πάντα φρέσκο και καθαρό. Άξια, αεικίνητη και σχεδόν επιβλητική, δεκατεσσάρων χρόνων κοπελίτσα, κι ας μην είχε καλά καλά κοπάσει ο θρήνος μέσα της. Που δεν τον παρουσίαζε, δεν τον εξέθετε, και μοναχά τα βράδια, τα περισσότερα βράδια, όταν στο κατώφλι την περίμενε η μοναξιά σαν μια καλότροπη σπιτονοικοκυρά ή σαν γειτόνισσα που ήρθε να τη συντροφέψει, επέτρεπε στον εαυτό της να ξοδέψει λίγη από τη στενοχώρια που κουβαλούσε κι έγερνε το κεφάλι πλάι στον λύχνο κι έκλαιγε, κι έκλαιγε, ώσπου οι τοίχοι γίνονταν χρωματιστοί κι άνοιγαν σε ωραία πράγματα, σε βαρκάδες με φεγγαρόφωτο, σε ομαδικά παιχνίδια κάτω στην άμμο, σε πανηγύρια και σε νυχτέρια με παραμύθια και τραγούδια αγάπης, στη θαλασσινή σπηλιά όπου κοιμούνταν για αιώνες τα αγάλματα με τα μισοβασίλεμένα μάτια και τα πλατιά, ωραία στήθη. Ή στις βιολέτες του Επιτάφιου ή στον Χριστό όταν ήταν μωρό, προτού τον ξεσηκώσει η καρδιά Του για τους καημούς, ή ακόμα στα σγουρά μαλλιά του Τασούλη. Ο πατέρας της δεν φαινόταν καθόλου πλέον, ούτε στα όνειρά της τον κάλεσε ποτέ, μα όταν μια φορά ήρθε acáλεστος, «Φύγε» του είπε, «δεν μπορώ, σβήνω όποτε σε θυμάμαι, φύγε να χαρείς, φύγε και μη με λαχταράς...» Και του γύρισε την πλάτη κλείνοντας σφιχτά τα μάτια. Αυτός κάτι πήγε να ψελλίσει, κάποια δικαιολογία ίσως, μα σαν να το μετάνιωσε και διαλύθηκε και μήτε που ξαναπαρουσιάστηκε. Μπορεί από σεβασμό. Και μοναχά η φωνή του, σαν να έφθανε από μακριά, φωνή σπασμένη, κατατρωπημένη, όλο χαρακιές, ισχυρίζονταν πως καλούσε ορισμένες νύχτες τον Τασούλη, και στη γειτονιά υπήρχαν

πρόσωπα που τον άκουσαν στο σκοτάδι και ράχωσαν, ανα-
 τρίχιασαν, τους ήρθε τρέμουλο. Όχι γιατί η φωνή ανήκε στον
 αυτοκτόνο, όσο γιατί ο ήχος της ήταν ανοίχειος, τόσο πολύ
 σεκλετισμένος ήταν, τόσο δυσσιώγος και κακότυχος, ήχος
 πεινασμένου κι αρρώστου, σαν ο Βοίας να πεινούσε και ν'
 αρρώσταине για τον Τάσο του, αλλά η Ευγενία δεν είπε πο-
 τέ της τίποτα σχετικό, και να την άκουγε, θα την κατάπινε.
 Όπως και όλα τ' άλλα.

Εντούτοις, παρά τα ζόρια και τα δηλητήρια, παρά το πρώο-
 ρο ζάλωμα της ψυχής της και την ολοφάνερη ανέχεια, η κο-
 πελίτσα άνθιζε. Όψη αμυγδαλιάς στην πλήρη άνθησή της ή
 αγγέλου στα πρώτα πετάγματά του. Έτσι που όλοι απορού-
 σαν. Οι δε μακροσυγγενείς ακόμα περισσότερο:

«Ημαρτον, Θεέ μου, σαν πού τα βρήκε τόσο μεγάλα μά-
 τια;...»

«Αμέ το χρώμα τους; Έλα, Χριστέ, σαν της Πούντας τα
 νερά. Και πιο θαλασσιά ακόμα...»

«Και να πεις ότι κανείς από τους συχωρεμένους τής τα
 κληρονόμησε... Γιατί κουβέντα μην κάνεις για κείνα τα ξε-
 πλυμένα, όμοια με του ασβού που ορά μόνο νύχτα, μάτια
 της συχωρεμένης της Αγγελικώς...»

«Α, όχι! Όχι! Τίποτα δεν κληρονόμησε το δύστυχο. Το κα-
 χορίζικο, που εκείνο και μοναχό του, Παρθένα μου...»

«Λένε πως όλα τα σουσούμια κληρονομιούνται γενεές επί
 γενεών...»

«Μέχρι εβδόμης, σου λέει...»

«Έλα ντε! Πες το, χριστιανή μου. Κανείς σκατοέργατος,
 κανείς από την Μπαρμπαριά, τρέχα γύρευε τώρα...»

«Ναι, και Νικολό καρτέρει... Ή τρεχάτε ποδαράκια μου...
 Αμή ντιπ ζαβή είσαι, καημένη. Σου λέει μελαχρινοί. Κατα-
 μελάχρινοι. Πίσσα. Κάρβουνο. Σα διάολοι. Έτσι ήταν όσοι
 κουρσεύανε τότες. Βολτάρανε στις θάλασσες και αναστενά-

ζανε τα πλεούμενα κι έκλαιγαν τα παράλια. Αλλά και τα μεσοχώρια. Ποπό, αλαφιάζομαι που το σκέφτομαι. Βιάζαν και σκότωναν. Άρπαζαν και ρήμαζαν. Δεν έμπαιναν σε καλούπι, λέει, απ' εξαρχής. Εκ γενετής, λέει, κούρσευαν. Από μωρά παιδιά. Αλλά, βρε παιδί μου, του λόγου τους ήτανε μαύροι, κατράμι. Κατάμαυροι και οι Μανιάτες πειρατές. Κι αυτοί, ακουστό το 'χω από τον πάππο μου, δε λήστευαν μονάχα. Εμπορευόντουσαν νέους και νέες – Παρθένα μου! – πατριώτες και κοντοχωριανοί και έκαναν τέτοια κακουργήματα! Στο σκλαβοπάζαρο της Πόλης, το Μικρό Μπεζεστένι, στέλνανε τις δυστυχισμένες και τους άντρες. Κι όσοι πήγαιναν να τις αγοράσουν τις κοπελιές τις έφτυναν κατάμουτρα για να ιδούν αν θα ξεβάφει το κόκκινο μάγουλο. Άλαλες, σου λέει, σαν τα φάρια, μάτια βασιλεμένα, καλά το 'πε το τραγούδι: Σ' τω Μπαρμπαρέσω τις αυλές, ήλιε, μην ανατείλεις, γιατί έχουν σκλάβους έμορφους, πολλά παραπονιάρους, και θα γρανθούν οι γιαχτίδες σου 'που τω σκλαβώ τα δάκρυα... Αχ, είδες σκοπός παραπονεμένος; Ανατριχιάζω σύγκορμη κάθε που το ανακαλώ. Το τραγούδαγε ο παππούλης μας κι εμείς κοφοχολιάζαμε. Που το Οίτυλο οι ξένοι το 'ξεραν σαν Μεγάλο Αλγέρι. Εκεί επούλαγαν τους χριστιανούς στους Τούρκους και τους Τούρκους στους χριστιανούς...»

«Ναι. Αλλά από κείνες τις συφορές έμαθαν, σου λέει, οι Έλληνες να πολεμούν στις θάλασσες και υστερότερα μπόρεσαν να τα βάλουν μ' ολόκληρη Τουρκιά. Αμή ο κουρσάρος ο πιο φοβερότερός τους ήτανε, λέει, ο Χαϊρεντίν ο Μπαρμπαρόσα. Που πάει να πει Κοκκινογένης. Γεννημένο στη Μυτιλήνη το θεριό. Με τον αδελφό του Αρούτζ δεξί του χέρι. Ο σουλτάνος τον είχε κάνει καπουδάν πασά, αρχιναύαρχο δηλαδή. Στο Τσιρίγο δεν αφήκε πέτρα πάνω στην πέτρα και κατάστρεψε και τα Βάτικα. Κι απέ τράβηξε για Αίγινα, Τζια κι άλλα που δεν τα κατέχω. Κατοικούσε, λέει, στα σπήλαια

του Κάβο Μαλιά, στο Κλεφταύλακο, κι από κει ορμούσε. Μα ό-
τι, λέει, στην Πόλη, στα στερνά του, έγινε ευεργέτης των
φτωχών. Ήμαρτον, Κύριε. Αυτός! Που μεγάλο κακό είχε σκορ-
πίσει. Αφού όσοι ζωντανοί απόμειναν δώθε πέρα πήγανε από
λιμό. Γι' αυτό όσοι μπορούσαν εγκαταλείπανε. Στην Ικαριά,
στη Χιο, στη Σύρα. Στις Σπέτσες. Στην Τήνο. Και μακρύτε-
ρα ακόμα. Μέχρι Ρουσία. Αλλά αυτού πήγαν μετά που έφτα-
σαν οι Τουρκαλβανοί. Σου λέει ρημάξανε τα Βάτικα. Γης
Μαδιάμ τα έκαναν...»

«Αμή ο άλλος; Για δε λες για τον άλλονε, που ήτανε –ο θεο-
κατάρατος!– και δικός μας! από τα Βάθεια. Για τον Γκιαούρ
μπέη λέω. Που η Τουρκιά τον έκανε άρχοντα. Που μέχρι κι
η Βενετιά τον είπε ιππότη. Τρομοκράτης και προδότης, να
τι ήτανε... Φτου».

«Έλα τώρα, καημένη. Λέγε λέγε, μεσημέριασε. Και οι λα-
βωματιές τούτου του τόπου τέλος δεν έχουνε. Η κουβέντα
μας ήταν η Βγενικούλα. Που δε μοιάζει μ' άλλον κανένανε,
όπου και να τηράξεις. Ούτε σε δικούς ούτε σε περαστικούς.
Για τους κουρσάρους, Μανιάτες ή Μπαρμπαρέζους ή ακόμα
κι εκείνους τους ιππότες, ούτε λόγος. Και για τους άλλους
που κατεβήκανε υστερνά, α πα πα... Ετούτοι ούτε διαγού-
μισαν ούτε διακόρεψαν ούτε θανάτωσαν».

«Μα για ποιους κρένεις τώρα; Τ' Άγιου Στέφανου τους
πολεμιστές, τους Φράγκους; Εκείνους εκεί που λευτερώσα-
νε τους διακόνους τόσοις χριστιανούς σκλάβους από τα
τούρκικα καράβια;»

«Όχι. Όχι τότες. Όχι αυτούς. Ετούτο που θα σου πω τώ-
ρα εγίνηκε παλιότερα. Επεράσανε πλιότερο από τρακόσα
χρόνια. Ο κυρ Μιχαλέτος, ο υγειονόμος, τα 'χει ειπωμένα
στον Μήτσο μου. Του 'λεγε, του 'λεγε... ένα ολόκληρο βρά-
δυ. “Αργησες...” του είπα του Μήτσου. “Το και το...” μου κά-
νει. Έτσι κι εγώ έμαθα. Αρέσκομαι και να μαθαίνω, βλέπεις...

Το λοιπόν, ήτανε ένας πρίγκιπας. Ο Ιωάννης. Ιωάννης ο Αυστριακός ονομαζότανε. Φαίνεται το σόι της μάνας του. Μηλαδέλφι του βασιλιά της Ισπανίας. Του Φίλιππου. Ο Ιωάννης, που λες, άφοβος και γνώστης του πολέμου, εμάζωξε τους χριστιανούς, αμή όχι μόνο τους πατριώτες του, αλλά απ' όλη τη Φραγκιά, τους πιο άξιους, και κατηφορίσανε με μεγάλο στόλο για την Ελλάδα. Να χαλάσουνε ηθέλανε τον τουρκικό στόλο. Και όπως ηθέλησαν, έτσι κι εκάμανε. Μεγάλο κακό επάθανε οι Τούρκοι. Στον Έπαχτο. Τους καήκανε διακόσα καράβια, τους απόθαναν τριάντα χιλιάδες άντρες. Αυτοί πάνε, συχωρεθήκανε. Τώρα, στη σπανιόλικη γαλέρα, τη “Μαρκουέζα” με τ' όνομα, ήτανε μπαρκαρισμένο ένα νιο παλικάρι. Η αντρειοσύνη του δεν είχε το ταίρι της. Αυτός, Μιχαήλ Θερβάντες¹ λεγότανε, σαν εμεγάλωσε, έγγραψε το πιο σπουδαίο βιβλίο του κόσμου. Και δοξάστηκε. Αλλά αυτό υστερότερα. Γιατί στον Έπαχτο μισερώθηκε. Προ αυτό, είχε ακουστεί ότι ήτανε κλινήρης. Μέρες. Αλλά σαν ήρθε η ώρα, σηκώθηκε. “Άσε με να πολεμήσω στην πρώτη γραμμή” είπε στον καπετάνιο. Και πολέμησε και λαβώθηκε δυο φορές στο στήθος, μα δεν έπεσε. Πλημμυρισμένος στο αίμα κι εξακολούθαγε. Το θεριό! Μια στιγμή όμως τότε βρήκε βόλι. Κομμάτια του 'γινε τ' αριστερό του χέρι. “Σου αχρηστεύτηκε” του 'πε ο γιατρός μετά. Και ο Μιχαήλ Θερβάντες απάντησε: “Πολύ που με κόφτει. Πλέρωσα για το δίκιο. Και έδωσα για την πίστη. Ετούτη είναι η δικιά μου δόξα”. Η δόξα του όμως ήτανε άλλη. Ήταν η πένα του, σου λέει. Οι ιστορίες που σκαρφίστηκε για έναν καλόγνωμο και ατρόμητο ιππότη, που αγαπήθηκε από την οικουμένη. Σαν τας Γραφάς τις

1. Μιγκέλ Θερβάντες (1547-1616): από τους μεγάλους συγγραφείς της ισπανικής Αναγέννησης, περισσότερο γνωστός παγκοσμίως ως συγγραφέας του *Δον Κιχότη*.

αγάπησε ο κόσμος τις ιστορίες αυτές. Αλλά χρόνους μετά. Πριν, με το κορμί ξεματωμένο, το χέρι τσακισμένο, επολέμησε πάλι. Εδώ επολέμησε. Στο Σαρακήνικο, στο Λαφονήσι. Μετά που νίκησαν στον Έπαχτο. Στο Σαρακήνικο και στο Στενό του Λαφονησιού, οι χριστιανοί, με αρχηγό τον ωραίο και ψυχωμένο Ιωάννη, που, σου λέει, όλες οι γυναίκες τον λιμπιζόντουσαν και Δον Χουάν, και Δον Ζουάν, τον κράζανε στην πατρίδα του, εταξίδεψαν μέχρι εδώ. Μέχρι που ανταμωθήκανε με τον καπουδάν πασά Ουλουτζαλή, αρχηγό του τουρκικού στόλου, που ξελημέριαζε κι επερίμενε. Επερίμενε με τα καράβια του, που ήτανε τόσο πολλά, αφού κοντεύανε να φτάσουνε μέχρι τον Φράγκο. Μα και οι χριστιανοί δεν υστέρησαν. Σαν ήρθε η ώρα, μυρμήγκιασε η θάλασσα μέχρι Κάβο Μαλιά και μέχρι Ταίναρο. Κι απέ οι Τούρκοι κυνηγήθηκαν και σπρώχτηκαν μέχρι μέσα τη Μάνη. Και μετά ο Ουλουτζαλής έβαλε πλώρη για τη Μεθώνη... Εκείνο όμως το παλικάρι, ο Μιχαήλ ο Θερβάντες, τότες εικοσπεντάχρονος, ήτανε κόσκινο καμωμένος απ' τις πληγές. Σακατεύτηκε στα ωραία του χρόνια και κουλό τον φώναζαν οι φθονεροί, αργότερα, στην πατρίδα του. Πάλι καλά βέβαια... Μονάχα που χρειάστηκε να μείνει αρκετά εδώ χάρω ως να συνεφέρει. Και στον δρόμο για την πατρίδα του –άκου να ιδείς!– καινούρια βάσανα. Εκείνος ο προδότης, Έλληνας που να μην έσωνε, ο Δαλή Μάμης, ο αρχηγός των Μπερμπερίνων, τον έπιασε και τον επήγε στο Αλγέρι. Όπου το παλικάρι έμεινε σκλάβος πέντε χρόνους. Μετά επήγε στο καλό. Και μετά μας ήρθανε άλλοι. Κουρσάροι, πολεμιστές, ληστές. Πόσοι πια; Φαίνεται χωρούσανε όλοι... Πάνε. Πέρασαν. Τώρα μήτε τα κοκαλάκια τους θα 'μειναν. Αν και έχουν να πουν ότι στον Κάβο, στη σπηλιά την Κοκαλιάρα, όλα εκείνα τα οστά ήτανε θύματά τους...»

«Όχι, κυρά μου! Εκείνα είναι οστά μακρύτερα απ' το κα-

νονικό. Είπε ο δέσποτας που πήγε κι έσταξε αγιασμό, μήπως και διώξει το κακό και λιγοστέφουν τα ναυάγια, είπε ότι μπορεί να ήτανε αρχαίες φυλές. Σαν κάτι για Κύκλωπες είπε... Αλλά οι άλλοι ιππότες που 'πες ήτανε καλόγεροι. Στον Αϊ-Γιάννη ταγμένοι... Σου λέει, φοβεροί πολεμιστές! Καλόγεροι πολεμιστές. Μνήσθητί μου, Κύριε... Κι απέ η Ευγενία πώς σχετίζεται με όλα τούτα; Όχι. Όχι. Δε στέκει. Άλλο. Πες κάτι άλλο...»

«Όπως το λες. Άλλο. Χωριό που φαίνεται... Οι Αρβανίτες, Καλλιόπη μου, οι Αρβανίτες. Ξανθοί και γαλανοί και με μακριά κανιά...»

«Αλλά αυτοί... Να. Δεν ήταν από δω».

«Σάμπως ήταν οι Μπαρμπαρέζοι... Τουλάχιστο ετούτοι μείνανε. Τους καλάρεσε ο τόπος. Με τις ελιές και το φρέσκο φάρι. Και με –Θε μου, συχώρα με– τα μαυροτσούκαλα κοριτσάκια. Τις σέρτικες χήρες. Φτου, αμάρτησα πάλι. Και συμμορφώθηκαν, όσο μπόρεσαν δηλαδή. Έκαναν οικογένειες. Έστησαν νοικοκυριά. Λέω, λοιπόν, για κείνους δα να το πεις. Ξανθοί. Κατάξανθοι. Και λεβέντες... Και δουλευτές, σου λέει... Μονάχα που δε μας αγάπησαν ποτές τους...»

«Και σκληροί. Και θερμοκέφαλοι. Που πάει να πει καβγατζήδες».

«Δεν κατέχω, πάντως ο ξένος ξένος είναι. Και τι θαρρείς; Οι αρχαίοι μας δεν ήταν ξανθογέννηδες; Πρόγονοί μας δεν είναι; Λοιπόν γιατί ντε και καλά η Βγενιώ να βαστάει από άλλες φυλές κι όχι από τις δικές μας;»

«Έλα ντε! Μα να... Τόσοι λαοί. Τόσα έθνη πήγαν κι ήρθαν. Κι η Βγενικούλα έχει κάτι ξενικό. Κάτι στο παράστημα. Έναν αέρα. Μια αρχοντιά. Κι ας μην έχει μισοφόρι ν' αλλάξει».

«Α, δε θα συμφωνήσω. Δε θα συμφωνήσω. Χρυσοχέρα. Πιάνουν τα χεράκια της...»

Λόγια. Κι άλλα λόγια. Τότε, το έτος 1899, εκεί στην ορθωμένη προ εξήντα χρόνων πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης, σε σχέδια Βαυαρού αξιωματικού, πρώην Πεζούλα, κατόπι Νεάπολη, με εφημέριο τον άοκνο Παπαοικονόμο, όλοι γνωρίζονταν και σχεδόν όλα ήταν διάφανα και περασμένα από την κρησάρα, μα υπήρχαν και ορισμένα που ξεγλιστρούσαν και διέφευγαν, ορατά και άορατα. Όπως, για παράδειγμα, τι λόγο είχε η μάνα της Ευγενίας, η πρόωρα χαμένη Αγγελική, ακριβώς μια βδομάδα πριν από το μοιραίο πρωινό της συμφοράς, να ζητήσει συνάντηση με τον Γιαννάκη, τον γραμματέα του δήμου και ευκαιριακό αλληλογράφο, και να του υπαγορέψει γράμμα προς τον αδελφό της, Αντώνης Δρίβας τ' όνομά του, δυο χρόνια μικρότερός της, ανύπαντρος, εγκατεστημένος από τετραετίας στην Αμερική, στο Μπάφαλο, όπου δούλευε στη διώρυγα Ίρι και αργότερα στους σιδηροδρόμους και αραιά και πού έγραφε, γράμματα θερμά είν' η αλήθεια, κι έστειλε και μια φωτογραφία του πλάι σ' έναν ακίνητο άνθρωπο με φτερά, κεντίδια και σκαμμένο σκούρο πρόσωπο, έναν ψηλό ημίγυμνο άντρα, συνοφρυωμένο, που είχε τα μυώδη χέρια σταυρωμένα εμπρός και τα γυαλιστερά μαλλιά μέχρι τους ώμους: «Ενθύμιον. Από τους καταρράχτες του Νιαγάρα. Ούτε μιας ώρας δρόμος δεν είναι από δω. Ο διπλανός μου είναι Αμέρικαν Ίντιαν, νέιτιβ, ντόπιος δηλαδή, γνωστός, κόπιασα να τον καταφέρω να φωτογραφηθεί μαζί μου, αγρίευε, δεν κατέχει τη γλώσσα. Τους πετσοκόψανε κι αυτούς. Σαν κι εμάς».

Μια φορά είχε στείλει κι ένα δέμα, το οποίο, ανάμεσα στ' άλλα, περιείχε ένα καπέλο από αστραχάν που κανείς δεν φόρεσε και μια γυναικεία τσάντα που δεν κράτησε ποτέ η Αγγελική, τη φύλαξε όμως στην κασέλα με τα φαδομέταξα σεντόνια και τις κεντητές μαξιλαροθήκες, της προίκας της όλα, και όποτε μπορούσε η καρδιά της από την απουσία του μο-

ναδικού αδελφού της, την έβγαζε, την έπαιρνε στα χέρια και τη χάιδευε, τη μύριζε, την ανάσαινε, την έβρεχε με τα δάκρυά της και, περιμένοντας να στεγνώσουν οι στάμπες από το κλάμα, τραγούδαγε. Τραγούδια του χωρισμού: «Αχ! Ξέ-νε μ', στα ξένα πώς περνάς και στα ξενιτεμένα, η ξενιτιά σε χάιρεται κι εγώ 'χω τον καημό σου...» και «Αχ! Όταν μου 'πες έχε γεια και μου 'δωσες το χέρι, καλύτερα να μου 'δωνες πέ-ντε με το μαχαίρι...», μα την έπαιρναν πάλι τα κλάματα και ξανάχωνε το πρόσωπο στην τσάντα. Ότι ανάσαινε τον Αντώ-νη τής φαινόταν, πέρα εκεί, στον τόπο με τα μεγάλα κρύα και τους κατακρεουργημένους άνδρες, που –επιπλέον– τους κατάκαψαν, λέει, οι Άγγλοι στα 1813 και από αυτούς όσοι απόμειναν ή πήραν τα βουνά ή έγιναν βοηθητικοί στη διώ-ρυγα ή δούλευαν σαν τους είλωτες στους αλευρόμυλους. Τέ-τοια χάρια οι άνθρωποι και γιατί να σκαρφαλώσει εκεί πά-νω ο Αντώνης, και αν υπήρχε τουλάχιστο ένα δικό μας κορί-τσι πλάι του, έλεγε κι έκλαιγε η Αγγελική πάλι και πάλι, κι έπειτα ησύχαζε και θυμόταν. Τα καλοκαιράκια στο χτήμα τους –πάει αυτό– με τις μουριές κατάφορτες τα γλυκά, μπουρνελάτα μούρα, με τις τζανεριές να λυγάνε από τον καρ-πό, το ξεδίψασμα στο αυλάκι, και τα μάτια του Νταή του σκύλου και πώς την κοίταζαν. Κι εκείνη τη μυρωδιά από θρεμμένο και έπειτα ξεραμένο χόρτο, αχ, και το θυμάρι, και τη μαντζουράνα, και το μέλι που ρούφαγαν από τον ανθό του αγιοκλήματος, και το χαμομήλι που άπλωνε η μάνα της στο σεντόνι να ξεραθεί, και πώς είχε κινδυνέψει να φουρκι-στεί με το ίδιο της το σκοινί η κατσίκα τους η Χιόνα, και πώς φώναζαν τα κατσικάκια της, και πώς έτρεξε ο Αντώνης και την έλυσε, και πώς τη συντρόφευε τότε που είχε πέσει στο κρεβάτι ολόκληρο χειμώνα, πώς της διάβαζε, πώς την αγα-πούσε, αχ! Και τα εξής υπαγόρευε στο γράμμα:

Μάθε ότι υγιαίνουμε όλοι. Και ο Βοίας και τα παιδιά. Και πως σε χαιρετούμε και σε ασπαζόμαστε. Και να 'χεις καλό εκεί στα ξένα όπου περπατείς. Και να μη μας ξεχνάς, όπως κι εμείς σε θυμόμαστε και σε μελετάμε και σε καληνωρίζουμε. Μάθε ακόμα ότι ο Τασούλης μας έχει γίνει κοτζάμου παλικαράκι πια και πως σου φέρνει λιγάκι στο στόμα και στο σαγόνι. Και τα δάχτυλά του είναι όμοια με τα δικά σου. Κοντυλένια. Και δάσκαλο μας έστειλαν τώρα κι έχουμε κρατικό, τον Παναγιώτη Διακόπουλο, απ' το Τσιρίγο. Αυτόν πιο εύκολα τον βρίσκεις με το παρατσούκλι Γλαρομύτης, δε θα τον θυμάσαι. Και μόλις ανοίξει το σχολείο θα πάει κι ο Τασούλης, να γίνει άνθρωπος και να τα γράφει ο ίδιος τα γράμματα που θα σου 'ρχονται. Εγώ αντίς για λέξεις σχεδίασα με το βελόνι τούτο το χάρτινο πουλάκι και το 'κοψα και σου το στέλνω που σου μοιάζει, που είσαι ένα ξενιτεμένο πουλί. Άμα περάσει ο φωτογράφος και από τα μέρη τα δικά μας, που δεν τον φαντάζομαι νωρίτερα από τον τρύγο, λέω να φωτογραφηθούμε όλοι. Για να μας έχεις. Να ιδείς και την Ευγενούλα, που αφήλωσε και όλο περπατεί κι έχασε τα πρώτα παχάκια κι όλο με τα ζωντανά γυροφέρει. Και όλο γελάει. Και έχει γαλανά μάτια και χρυσά μαλλιά, δαχτυλίδια, που δε θα σκουρύνουνε, να ιδείς. Αλλά τι να ιδείς από την άκρη του κόσμου... Όμως, Αντώνη αδερφέ, εάν η υπόθεση με την Ασημένια Βροχή δεν ευδοκιμήσει – ξύλο να χτυπήσω–, αλλά, όσο και να 'ναι, άλλες φυλές, να μη μείνεις μοναχός σου και να αποφασίσεις για μια καλή κοπέλα. Όποια προτιμήσεις. Τις δικές μας τις ξέρεις. Και αν ο παλιός ο πόνος λησμονήθηκε, ό,τι σε φωτίσει ο Θεός και η Βαγγελίστρα μας. Ο Βοίας τούτο τον καιρό καλαφατίζει τη βάρκα μας. Μετά θα τη βάψει. Πάει κι ο Τασούλης μαζί του και η Ευγενούλα μένει κοντά μου στην αυλή και στην κουζίνα. Ή πετιόμαστε μέχρι το αμπελάκι. Έχουν αρ-

χίσει και γίνονται οι ροδίτες. Ταχιά θα ετοιμάσουμε και το βαρελάκι. Το περισσότερο όμως μένω μέσα με το παιδί, δεν έχει ησυχία, βλέπεις. Και φχαριστιέμαι να την κοιτώ, οπού 'ναι σαν άγγελος ζωγραφιστός. Μα στενοχωριέμαι που ξέρω πως δε θα την ιδώ να μεγαλώνει, και μη ρωτάς πώς το ξέρω. Δε γνωρίζω άλλο τίποτε από τη φωνή που μου έστειλε μια μέρα η καρδιά μου. Θυμάσαι εκείνη τη φωνή που μουμίλαγε κι εσύ τρώμαζες; Εκείνη. Είπε να σου στείλω την επιστολή και να σου πω να μην το αφήσεις το Ευγενάκι μας. Ότι και να γίνει. Και, είπε, θα γίνουν πολλά. Γι' αυτό, όπου και αν ευρίσκεσαι, να μην τ' αλησημονήσεις το παιδί και να 'χεις την ευχή των γονιών μας και την ευλογία του Θεού, Αντωνάκη μου, που σε ανακαλώ στον ύπνο μου, μα δε μου φτάνει αυτό...

Και ο Γιαννάκης ο γραμματικός την κοίταξε έντρομος: «Τι κάθεται και του γράφεις του ανθρώπου, κοπέλα μου; Να τον φαρμακώσεις θέλεις; Αμ' κι εσύ δεν κοιτιέσαι και στον καθρέφτη, που είσαι σαν την καλή χαρά... Τι βάνεις με τον νου, σε καλό σου... Κουνήσου, βρε κοριτσάκι μου, κουνήσου από τη θέση σου, κάνε και κανένα σταυρό, έτσι γεροί που είσαστε όλοι, και μην κακομελετάς».

«Α, βρε Γιαννάκη, γιατί θαρρείς σ' έβαλα σε όλον τούτο τον κόπο; Με ξέρεις να λέω πολλά; Τούτα δω έπρεπε να γραφτούν κι ό,τι είναι να γίνει θα γίνει. Της μοίρας κανείς δεν της ξεφεύγει. Και να κρυβόμουν, θα μ' έβρισκε. Άσε που δε χολοσκάει για κανέναν κι ούτε μικρά παιδιά λογαριάζει, ακόμα και να προσπέσεις. Και να συρθείς. Ξέρεις πόσες νύχτες, βρε Γιάννη, τυραννήθηκα; Απ' τον χειμώνα. Τι παρακάλια, τι προσευχές, τι δάκρυα στα σκοτάδια όσο ο Βοίας κοιμόταν. Αποτέλεσμα μηδέν. Τίποτα δεν άλλαξε. Τ' ακούω μέσα μου, σαν να μου το φωνάζει ο ντελάλης, τόσο δυνατά και κα-

θαρρά. Αχ, δόξα Σοι, Κύριε. Κι εσύ, Γιαννάκη, μιλιά... Μιλιά, Γιαννάκη, που να χαρείς τη φαμελιά σου...»

«Με ξέρεις. Δε με ξέρεις; Άκουσες τίποτα να βγαίνει από το στόμα μου; Ούτε ο παπα-Παναγιώτης, Αγγελικούλα μου, να 'μωνα. Κι αν δε μαθαίνω τα μύρια όσα. Και αν δεν τα κουβαλώ όπου και να πηγαίνω. Τόσα που δε βάνει ο νους κανενός. Τόσο πολλά και τόσο πικρά, που ώρες ώρες μου 'ρχεται να κοπανήσω το κεφάλι μου στον τοίχο. Αμάν. Σώνει πια. Έτσι θα πηγαίνουμε ακόμα; Αλλά, βρε Αγγελική μου, εσύ δεν έχεις λόγο να μιλάς κατ' αυτόν τον τρόπο. Βαραίνεις την ψυχή σου. Θα βαρύνεις και του καημένου του Αντωνάκη...»

«Ε, ώσπου να λάβει το γράμμα ο Αντώνης μας...»

Και δεν απόσωσε. Κι είχε σηκωθεί κάπως χαμογελαστή από την καρέκλα να βρει το φίλεμα, στρώνοντας με το ένα χέρι τις πιέτες της ποδιάς της, κι από τα μάτια της ξεπηδούσε μια λάμψη σκούρα, φοβερή, εκείνη η λάμψη που στέλνει η γνώση του τέλους. Μόνο που τα βήματά της ήταν ασταθή, σαν των αρρώστων. Ή των μεθυσμένων.

Και ο Γιαννάκης, που δεν δέχτηκε την αμοιβή, κι ας του είχε πάρει ώρες το γράμμα, σηκώθηκε κι έφυγε με ένα μεγάλο βάρος στην καρδιά κι έσερνε τα βήματά του αποφεύγοντας τους γείτονες, γνωρίζοντας κατά βάθος πως ότι έλεγε η Αγγελική ήταν αλήθεια. Και πως η γυναίκα γνωριζόταν με τις φωνές. Και με τον πέρα κόσμο. Και καθυστέρησε να πάει σπίτι του, δεν του ερχόταν να μιλήσει, παρά τράβηξε κατά το λιμανάκι της Αγια-Παρασκευής κι έμεινε με τις ώρες στο πεζούλι της εκκλησίτσας, φυσούσε ένα αεράκι πελαγίσιο, όλο φρεσκάδα, και κουνιόντουσαν απαλά οι μουριές, δυνατότερα οι καλαμιές, και οι ήχοι από τα κλαδιά και τα φύλλα και το φλοίσβισμα του φάνηκαν μυστικές φωνές που προφητεύουν πικρά μελλούμενα. Και όπως ήταν καθιστός, έγειρε το κεφάλι πάνω στα γόνατα κι έκλαψε.